

УДК 81'373.42+811.111

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ДИСКУРСУ ТА ФРЕЙМУ "RISK"

Мироненко Т. П.

У статті розглядається фрейм ризику, як об'єкт комунікативної діяльності людини у когнітивному та соціальному процесі. Автором висвітлені вербальні та невербальні засоби зображення ситуації ризику.

Ключові слова: дискурс ризику, фрейм "риск", ситуація ризику, соціальні фактори, комунікація.

В статье рассматривается фрейм риска, как объект коммуникативной деятельности человека в когнитивном и социальном процессе. Автором проанализированы вербальные и невербальные средства создания ситуации риска.

Ключевые слова: дискурс риска, фрейм "риск", ситуация риска, социальные факторы, коммуникация.

This article dwells upon the discourse of risk as an object of communicative activity of a person from the point of cognitive and social views. Verbal and non-verbal means of depicting risk situation are described.

Key words: discourse of risk, frame "risk", situation of risk, social factors, communication.

У сучасній лінгвістиці під дискурсом розуміють мовлення у ситуаційному контексті, або ситуації. Остання може тлумачитися як конкретна ситуація спілкування (на її позначення застосовують терміни "комунікативна / мовленнєва ситуація") або як загальна культурна ситуація ("суспільна практика", "культурний контекст"). Друге тлумачення притаманне суспільним наукам (філософії, культурології, соціології тощо), а перше є поширеним у мовознавстві.

У лінгвістиці, своєю чергою, дискурс може трактуватися як процес ситуативно зумовленої комунікативної діяльності або її результат (текст) [7, с. 2], але ці підходи до визначення змісту терміна "дискурс" не є взаємовиключними: вони становлять собою різні дослідницькі "проекції" складного та багатовимірного феномену дискурсу [Там само]. Отже, навіть вивчаючи дискурс як процес, діяльність, дослідник фактично має справу з результатом цієї діяльності – текстом, але з цього застиглого "відбитку" мовленнєвої діяльності, що відбувається у когнітивному і соціальному контексті, він має вилучити дані, що є релевантними до процесуального аспекту буття природної мови.

Об'єктом презентованого у статті дослідження є англомовний дискурс ризику, що розуміється як розумово-мовленнєва діяльність носіїв англійської мови у ситуації ризику (див. про ситуацію ризику детальніше у [4]). Існує ще одне обмеження, що уточнює об'єкт: одним із комунікантів є дитина або підліток. Предметом розгляду є вербальні та невербальні засоби, характерні для ситуації ризику. Метою, що ставиться у статті, є систематизація мовних та позамовних засобів дискурсної актуалізації ситуації ризику.

Ризик присутній в усіх сферах людської діяльності. Поняття ризику трактується західними вченими в широкому розумінні як будь-які небажані для сучасного суспільства явища. При цьому до них відносять здебільшого ті явища, які несуть загрозу життю та здоров'ю людини [5, с. 227].

Ризик має багато значень та представляє собою соціокультурну концепцію в різних галузях суспільства: охорона здоров'я, економіка, педагогіка, медицина тощо.

Ризик не є об'єктивним поняттям, а набуває свого традиційного значення тільки в людському сприйнятті (наївній картині світу) [3, с. 257]. Ситуація ризику визначається як ситуація потенційної небезпеки суб'єкта та характеризується певною обмеженістю в часі, тому існує необхідність вирішувати проблему

швидко. Суб'єкт допускає можливість вирішити проблему завдяки власним діям, або за допомогою іншої сили. [3, с. 258].

Слова *risk, gamble, hazard, jeopardy, peril, pitfall, speculation, uncertainty, venture danger, possibility, chance, harm* визивають у свідомості людини знання про негативні та загрозливі наслідки, які представлені фреймом RISK. Концептуальні знання про небезпеку дають змогу визначити цілі комунікативної ситуації, суб'єкт та наслідки загрози, так наприклад у даному реченні “*social researchers has identified many factors that put children at risk of problems from hyperactivity to dropping out of school to becoming involve in crime*” [CB], ми виділяємо комунікативну ціль – повідомлення соціальних дослідників про проблеми та загрозливі наслідки дітей; суб'єкта ризикованої ситуації – діти (*children*), які знаходяться в ситуації ризику (*risk problems*); негативні наслідки, а саме проблеми зі школою, підліткова злочинність (*dropping out of school, involment in crime*).

Спричаючись на аналіз дискурсу російського вченого В. Карасика, який пропонує враховувати такі елементи дискурсу, як його учасники, хронотоп, цілі, цінності, стратегії, жанри, дискусійні формули [3, с. 209], суттєвим є поділ дискурсу ризику на подані складники: учасники (діти та суспільство), хронотоп (школа, сім'я, коло друзів), ціль (звернення уваги людей на існуючу загрозу), цінності (життя, здоров'я та ін.), жанри – бесіда, діалог.

Інший іноземний вчений, М. Гелідей моделює дискурсну ситуацію, виокремлюючи у ній “поле” (*field*), “учасників” (*tenor*) та “форму” (*mode*) [10, с. 175–202]. Під “полем” дискурсу дослідник розуміє характер здійснюваної за посередництвом природної мови соціальної взаємодії (наприклад, біологія, медицина, релігія, політика тощо). Оскільки “полем” дискурсу може бути будь-яка сфера людської діяльності, цей перелік має відкритий характер. Можна припустити, що різновидів дискурсу є стільки, скільки є видів діяльності людини, оскільки кожен вид діяльності створює своє “пол.” дискурсу з притаманним йому мовним оформленням. Параметр “учасники” співвідносний з ролевою структурою комунікативної взаємодії, тобто стосується статусних, позиційних та реляційних ролей, як постійних, так і тимчасових (наприклад, батько – дитина; лікар – пацієнт тощо). Параметр “форма” співвідносний з особливостями символічної організації здійснюваної за допомогою мови діяльності (усна – письмова; формальна – неформальна; опис – розповідь тощо).

Визначення *дискурсу ризику* за цими параметрами дозволяє вивести такі його критерії: “поле” – ситуація ризику, що характеризується наявністю небезпеки для учасників – обох або одного з них (це може бути діалог у ситуації ризику або розмова про те, що ситуація є ризикованою). “Учасники” – англомовні підлітки (або підліток та дорослий). “Форма” – усна, опосередкована письмовим мовленням. Джерелом матеріалу для вивчення англомовного дискурсу ризику слугує наукова та художня література, представлена науковими Інтернет виданнями, газетними та журнальними статтями, сучасні англомовні художні тексти. Англомовні тексти, які висвітлюють тему ризику, можливо умовно поділити на певні групи. Для нашого дослідження припустимо такі назви як: дескриптивна або описова та репрезентативна або художня групи, відмінною рисою яких є спосіб передачі ситуації ризику.

Описовий тип представляє ризик, як предмет вивчення різноманітних наук (медицина, психологія, педагогіка, економіка та ін.), який розглядається з різних точок зору. Художній тип, навпроти, виражає ситуацію ризику з точки зору сприйняття самого читача – кожен аналізує ризиковану ситуацію, спираючись на власний світогляд.

Щодо художнього типу дискурсу ризику, то ми враховуємо погляди російського лінгвіста С. А. Сухих, який виділяє комунікативно-прагматичні зразки мовленнєвої поведінки – типи або сценарії взаємодії, до складу яких входять соціальні норми, ситуативний контекст (місце і час мовленнєвої події), соціальні відносини, рівень формальності [6, с. 45]. Необхідно зазначити, що художній дискурс ризику залежить також від характеру мовленнєвої діяльності – її цільової направленості, мотивів адресанта, зміни в ситуаціях спілкування, перш за все в почуттях та поведінки адресата [4, с. 16]. Отже, при аналізі дискурсу ризику значення також набуває соціальність мови та позамовні соціальні фактори, що

проявляється у мовному оформленні соціально-вагомих подій та особливостях адресантно-адресатної конфігурації, коли адресатом виявляється соціум.

Вивчення різноманітних англомовних текстів свідчить про наявність суб'єкта фреймової ситуації ризику та різноманіття дослідження даної проблематики. Оскільки, суб'єктом виступає підліток, який піддається ризикованій ситуації, економічний тип дискурсу є не релевантним для нашого дослідження, де суб'єктом виступає доросла людина.

Приміром, в психології ризик розглядається, як ситуативна характеристика діяльності, що полягає в невизначеності її результату і можливих несприятливих наслідках в разі неуспіху; в медицині – ризик представляє собою вірогідність загрози життю людини спричинені певними чинниками, що шкодять здоров'ю людини (алкоголь, куріння, наркотики, рання вагітність та ін.). Отже, за допомогою вживання лексичних одиниць *risk*, *risky* описується ризикована ситуація, зображується фреймова модель ризикованої ситуації із суб'єктом, наслідком та чинниками ризику: *“Media violence increases the risk of aggressive behavior in certain children, desensitizes them to violence або Acute risk behaviors place a youth in immediate jeopardy of serious bodily injury[CM]; easy access to tobacco and alcohol is a risk factor for teen substance abuse [CM]”*.

В художніх текстах ризиковані ситуації зображені з різноманітних сторін: вказуються соціальні причини ризикованої поведінки, наслідки ситуації, поведінка підлітків, висвітлюються учасники комунікації та їх наміри. Зображення ризикованої ситуації здійснюється як вербальними так і невербальними засобами. В романі американської письменниці С. Є. Хінтон *“Ізгой”* головні герої – підлітки – опиняються в різноманітних ризикованих ситуаціях, які спричинені різноманітними соціальними чинниками: сирітство, класова нерівність, проблеми в школі, малолітні правопорушення. Підлітки постійно ризикують своїм життям, іноді розуміючи наслідки своєї поведінки. Наприклад в даному реченні *“He'd risk a robbery, he said, if it meant keeping one of the boys from blowing up and robbing a gas station or something [5, с. 106]”* постерігається можливість ситуації ризику, що виражена лексичною одиницею *risk* та синтаксичною конструкцією (умовне речення). Вказані умови, за яких мовець міг би стати учасником ситуації ризику *blowing up and robbing a gas station or something*, але розуміючи наслідки даної ситуації, підліток вирішує не ризикувати. Іноді підлітки ризикують своїм життям заради інших людей. В даному прикладі *The article told how Johnny and I had risked our lives saving those little kids, and there was a comment from one of the parents, who said that they would have burned to death if it hadn't been for us [Hinton 1995, с. 107]*, ми простежуємо такі елементи ситуації ризику (СР): СУБ'ЄКТ(И) дії (*Johnny and I*), ЦІННИЙ ОБ'ЄКТ (*our lives*), ДІЯ (*saving those little kids*), МОЖЛИВИЙ НАСЛІДОК / ШКОДА (*would have burned to death*).

Невербальні засоби зображення ризикованої ситуації демонструються за допомогою жестів – *“Need a haircut, greaser?” The medium-sized blond pulled a knife out of his back pocket and flipped the blade open [5, с. 5]*. Рух тіла співрозмовника (*pulled a knife*) має злісний намір та являє собою загрозу для іншого комуніканта.

Підводячи підсумки, важливо наголосити, що дискурс ризику являється процесом комунікативної діяльності людини, тому більш детальніший та глибший аналіз дискурсу ризику надає вивчення англомовних художніх текстів сучасних американських письменників, оскільки розглядаються не тільки вербальні, а також невербальні засоби передачі ризикованої ситуації, що і є основою для подальшого дослідження.

Література

1. Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Том 2. – Волгоград: Парадигма, 2005. – 356 с.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Нина Давидовна Арутюнова // Языкознание. БЭС / [Гл. ред. В. Н. Ярцева]. – [2-е изд.]. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 1998. – С. 136–137.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

4. Морозова Е. И. Активация концепта ложь в дискурсе // Вісник Харківського національного університету. Серія Романо-германська філологія. – 2006. – №725. – С. 13-16.
5. Ріктор Т. Л. Філософія ризику // Науковий журнал "Вісник ДонДУЕТ". Серія "Гуманітарні науки". – Донецьк: ДонДУЕТ. – № 2 (18). – 2003. – С.226-231.
6. Сухих С. А. Личность в коммуникативном процессе / С. А. Сухих. – Краснодар : Изд-во Южного института менеджмента, 2004. – 143 с.
7. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / Ірина Семенівна Шевченко, Олена Іванівна Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: (Колект. монографія) / Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець та ін.; Під загальн. ред. І. С. Шевченко. – Харків : Константа, 2005. – С. 21–29.
8. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу / Ірина Семенівна Шевченко, Олена Іванівна Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: (Колект. монографія) / Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець та ін.; Під загальн. ред. І. С. Шевченко. – Харків : Константа, 2005. – С. 233–237.
9. Шевченко І. С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике // Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 202-205.
10. Halliday M.A.K. Language as Social Semiotic: the social interpretation of language and meaning. – London: Edward Arnold, 1978.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Hinton S. E. The Outsiders: [a novel] / Susan Eloise Hinton. – N. Y. : Penguin, 1995. – 180 p.
12. CM – Children and the Media [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://books.google.com/books?id=d8Nqzr9CaMIC&printsec=frontcover&dq=children+and+influence+of+mass+media&source=gbs_similarbooks_s&cad=1#v=onepage&q=risk&f=false.
13. CB – Census Brief [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.census.gov/prod/3/97pubs/cb-9702.pdf>.